

Tidlig neoliberalisme

AF HAGEN SCHULZ-FORBERG

SLAGMARK #74

SIDER: 87-95

Fra 1930'erne til 1960'erne refererede neoliberalisme til en politisk-ideologisk agenda, som blev omfavnet og forfulgt i mange lande.¹ Den neoliberale agenda blev formet af en transnational og transatlantisk elite, der opstod i tiden efter første verdenskrig. Den tidlige neoliberalisme adskilte sig fra den neoliberalisme, der har udfoldet sig siden 1970'erne. For det første var neoliberalisme dengang et begreb, der blev anvendt som selvidentifikation. En gruppe politiske aktører kaldte sig således neoliberale og navngav hermed deres politiske agenda. For det andet var begrebet selvkritisk, hvilket indebar, at det var engageret i det sociale spørgsmål. For det tredje accepterede de tidlige neoliberale staten som en økonomisk aktør (forudsat at staten agerede i overensstemmelse med markedet) og fokuserede på statslig styring af den politiske økonomi. Samtidig neoliberalisme er derimod ikke et begreb, der anvendes til selvidentifikation. Det er altid andre end en selv, der er neoliberale. Samtidig er de, der kaldes neoliberale i dag, selvsikre snarere end selvkritiske, de fokuserer på det økonomiske snarere end på det sociale, og de forstår først og fremmest staten som et administrativt og juridisk rammeværk, der kan gennemtvinge økonomiske besparelser.

Dette korte essay belyser den tidlige neoliberalismes begrebslige historie. Hovedargumentet lyder, at det sociale spørgsmål var centralt for den tidlige neoliberalismes udvikling i 1930'erne. Dette aspekt er blevet overset i de intellektuelle historier om neoliberalisme, som primært fokuserer på efterkrigstiden. De få foreliggende studier af neoliberalismens oprindelse har først og fremmest lagt vægt på de neoliberales accept af en stærkere statsintervention i økonomien uden at kontekstualisere denne accept ved at inddrage de mange diskussioner af det sociale spørgsmål

(f.eks. Jackson, 2010). Derudover belyser artiklen endnu et overset aspekt i historieskrivningen om den tidlige neoliberalisme, nemlig de omfattende institutionelle aktiviteter, der var vital for dannelsen af det neoliberale netværk.

Den tidlige neoliberalismes tematisering af det sociale spørgsmål skete som led i en diskussion med andre ideologier som socialisme, kommunisme og fascisme. Neoliberalismens røde tråd var dengang prismekanismen, der skulle opretholdes ved hjælp af retsstaten, der fik forrang. Dette adskilte også ideologien fra mere sociale former for liberalisme. Prismekanismen skulle ikke udvandes af for meget statsintervention eller fælleseje.

I 1930'erne var liberal økonomisk tænkning under pres. Krisen i 1920'erne og den store depression havde overbevist økonomisk liberale økonomer og intellektuelle om, at relationerne mellem økonomien, samfundet og staten skulle gentænkes. Disse økonomer og intellektuelle, som forstod sig selv som liberale (og til tider som neoliberale) var overbeviste om, at der skulle skabes en ny og mere positive semantik om markedet og det frie samfund.

De fleste af de netværk, hvori de neoliberale økonomer og intellektuelle udviklede deres ideer i 1930'erne, var af transnational karakter og sponsoreret af Folkeforbundet og dets medlemsstater samt af private organisationer, i særdeleshed the Rockefeller Foundation og the Carnegie Endowment for International Peace. I særdeleshed spillede Folkeforbundet og Rockefeller Foundation ledende roller som agendasættere, Rockefeller Foundation gennem sin afdeling for socialvidenskab og Folkeforbundet gennem sit Paris-baserede International Institute for Intellectual Co-operation (IIIC).

Et af de vigtigste møder, som IIIC organiserede i forbindelse med liberalismebegrebet, var Colloque Walter Lippmann (CWL), der fandt sted fra d. 26. til d. 30. august 1938. Liberale ideer havde været diskuteret ved adskillige tidligere IIIC-konferencer, men CWL adskilte sig ved udelukkende at være dedikeret til fornyelsen af liberalismen. Mødet blev afholdt i IIIC's hovedkvarter i Paris i Palais Royal og sigtede mod at udstikke rammerne for en ny agenda for liberalismen, et slags orienteringspunkt for fremtidigt arbejde.² Mødet samlede en imponerende liste af deltagere, bl.a. Raymond Aron, Louis Marlio, Robert Marjolin, Jacques Rueff og Louis Rougier fra Frankrig, spanieren José Castillejo, Friedrich von Hayek og Ludwig von Mises fra Østrig, Wilhelm Röpke og Alexander Rüstow fra Tyskland samt Michael Angelo Heilperin, Michael Polanyi og, selvfølgelig, Walter Lippmann.³

Hvad var målet for deltagerne i mødet i Paris? Rougier forklarede det således: ”Kort sagt er det ikke nok at tænke abstrakt; vi må acceptere verden, som den er, og studere hvordan vi kan gøre den til et bedre sted” (CWL, 2012, s. 416, min understregning). Han reflekterede i forlængelse heraf over, hvilken rolle økonomerne skulle spille i denne proces: “Det er at stige ned i selve kampen med det formål at kæmpe med åndens våben; det er politisk handling; det er at kæmpe for at beskytte og forny det eneste økonomiske og politiske regime, der er kompatibelt med åndeligt liv, menneskelig værdighed, det fælles bedste, fred blandt folkeslagene og civilisationens fremskridt: *Liberalisme*” (CWL, 2012, s. 418, min understregning).

På trods af Rougiers fanfare i dets navn manøvrerede liberalismen i begrebsligt usikkert farvand. Termerne, der blev anvendt til at beskrive ideologien, var ude af trit med den semantik, de ideelt skulle repræsentere. Mange liberale klagede således over, at det var svært at udtrykke sin støtte til liberalismen offentligt. Mange selv-erklærede liberale nåede således den konklusion, at handling til fordel for begrebet var nødvendigt, og selv økonomer, der hidtil havde fokuseret udelukkende på tekniske, økonomiske detaljer, begyndte at omfavne de liberale, ideologiske undertoner af deres videnskabelige praksis mere åbent.

Disse økonomers normative handling kan forklares med reference til den samtidige intellektuelle og politiske kontekst. I mange økonomers øjne var kapitalismens endeligt uundgåeligt. Men hvad var de realistiske alternativer? Som Louis Rougier illustrerede på CWL, forsøgte venstreorienterede at redde demokratiet gennem socialisme, mens de højreorienterede forsøgte at redde kapitalismen gennem fascismen (CWL, 2012, s. 414). Og der eksisterede kun ét alternativ: Liberalismen måtte fornyes. På baggrund af det socialistiske alternativ og den stærke tendens i retning af økonomisk planlægning anerkendte de liberale nu staten som en vigtig aktør på markedet. Men de accepterede kun statslig intervention, hvis det handlede om at skyde genvej til en ny markedsligevægt. Desuden skulle interventionerne baseres på videnskabelige indsigter frem for politiske præferencer.

I forlængelse heraf blev 1800-tallets liberalisme stærkt kritiseret af repræsentanterne for den nye liberalisme. F.eks. ræsonnerede Ludwig von Mises i 1927, at begrebet liberalisme bestemt var forældet. Men til sit eget spørgsmål om, hvorvidt der skulle søges efter et nyt navn til dets indhold, svarede han stædigt, at han ville fortsætte med slet og ret at tale om liberalisme, ikke mindst fordi begrebet blev kritiseret (Mises, 1927, s. 7).⁴ I sin bog *The Good Society* fra 1937, der gav anledning

til mødet i Paris, omtalte Walter Lippmann den samme liberale identitetskrise og søgte ligesom Mises at redde ideologien, men ved at indskrive liberalismen i et nyt semantisk felt. Dette indebar et nyt fokus på det sociale spørgsmål. Et kritisk engagement med den liberale doktrin ses i særdeleshed i 1920'erne og 1930'erne. Dette ledte til en konfrontation med 1800-tallets liberalismes semantik og til formuleringen af neoliberalismen som et fremtidigt scenario, som angiveligt var ansvarlig for at frelse selve civilisationen, de vestlige værdier og arven fra oplysningstiden.

Begrebet neoliberalisme blev skabt og omfavnet under diskussionen på Colloque Walter Lippmann som en fælles betegnelse for denne målsætning. Som Wilhelm Röpke skrev i sin introduktion til den tyske udgave af Lippmanns *The Good Society*, var neoliberalisme resultatet af "en åndelig modningsproces" i kølvandet på liberalismens kollaps. "Disse liberale revisionister, blandt hvis prominente repræsentanter vi her introducerer Walter Lippmann, er nødvendigvis i krig på fronter: Mod kollektivismen og (...) historisk liberalisme." Lippmanns bog, som ifølge Röpke var en af de vigtigste bidrag til den neoliberale modningsproces, havde haft "enorm (...) indflydelse på begge sider af Atlanterhavet og tilførte diskussionen om 'neoliberalismens' muligheder og potentiale mange og frugtbare input." Röpke skrev videre, at "repræsentanter for neoliberalismen fra adskillige lande" havde mødtes i august 1938 i Paris for at påbegynde et arbejde, der skulle fortsættes i fremtiden (Röpke, 1945, s. 28-29).

I slutningen af 1930'erne var betydningen af neoliberalismen hvis ikke konsistent så i hvert fald relativt ens på tværs af flere sprog, herunder bl.a. engelsk, fransk, spansk, tysk, italiensk, hollandsk. Det forenede tænkere med socialdemokratiske såvel som konservative politiske tilbøjeligheder ved at skabe en stor neoliberal mellemgrund (Spitz, 1953, s. 544), der hvilede på politiske og økonomiske rationaler og sigtede mod at skabe et verdenssyn mellem autoritære og kollektivistiske doktriner. Disse bredere forståelser af neoliberalisme eroderede i 1960'erne, da selvproklamerede neoliberale begyndte at kritisere deres eget begreb og søge efter nye liberalismer.

Walter Lippmanns *The Good Society* blev modtaget med stor entusiasme i det neoliberale netværk og gav det et tiltrængt skub. Endelig var der en tekst, som tilbød en vej frem. Den opsummerede stringent en række antagelser om liberalismens kendetegn og udstak en klar agenda for fremtiden: Ifølge Lippmann handlede liberal økonomi om det gode samfund, om civilisationen – eller slet og ret

the Great Society.⁵ Dette utopiske samfund bestod af en global, liberal økonomi baseret på privat ejendomsret, individualisme og frihandel beskyttet af lovgivningen. De globale forgreninger og fælles afhængigheder ville bringe en stabil og evig fred samt permanent økonomisk vækst. Uundgåeligt ville dette bringe velfærd og lykke for alle mennesker. Lippmann skrev, at ”den liberales ultimative mål er at sikre, at rigtige værdier udbredes af mænd, som rent faktisk observerer, ræsonnerer, mediterer, opfinder, graver, konstruerer – og søger at skabe en version, der kan tilfredsstille menneskelige ønsker. Til dette formål er love, forfatninger, rettigheder, domstole og sociale filosofier blot midlerne, som skal tillade kreativt arbejde at udfolde sig uden vilkårlig indblanding” (Lippmann, 1937, s. 364).

Som led i sit argument skrev Lippmann videre, at “den liberale stat skal betragtes som en beskytter af lige rettigheder ved at administrere social retfærdighed mellem mennesker. Den søger at beskytte mennesker mod vilkårlighed, ikke at styre dem på vilkårlig vis” (Lippmann, 1937, s. 367). Ifølge Lippmann kunne fremtiden kun reddes ved en tilbagevenden til den sande forståelse af menneskets samfund og økonomi. Selvom kollektivismen var succesfuld i samtiden, ville den utvivlsomt fejle, fordi den var unaturlig og derfor forkert. Heri så Lippmann forskellen mellem liberalismen og andre forestillinger om det menneskelige samfund. Og ligesom andre neoliberale argumenterede han for, at liberalismen var karakteriseret ved en iboende progressiv fremdrift, der ville føre til et bedre samfund på alle fronter.

Lippmanns bog tjente som en katalysator for IIC og de franske liberale, der som nævnt samlede ledende liberale tænkere fra hele Europa til mødet i Paris i august 1938. Det var ved dette møde, neoliberalisme-begrebet blev brugt første gang af Louis Marlio. Det fremgår af protokollen, at deltagerne tidligere havde diskuteret terminologi. Begrebet fremkom i en debat om liberalismens sociale side – om manglen på en social doktrin i liberalismens begrebslige univers. I diskussionen debatterede deltagerne, hvorvidt de skulle kalde deres liberale program ‘liberalisme fra venstre’ eller blot ‘individualisme,’ før Marlio nævnte ‘neoliberalisme’ som et alternativt begreb (Denord, 2001). Neoliberalisme blev i samtiden et begreb, der skitserede rammerne for en ny liberalisme, som var i stand til at skabe en social bevidst økonomisk orden. Hjørnesteinen i denne *libéralisme rénové*, som Rougier kaldte det i sin opsamlende tale, var den klare beslutning, at statslig intervention under ingen omstændigheder må hindre den fri prisdannelse på markedet.

Den fri prisdannelse på markedet blev således anset som afgørende for økonomisk

liberalisme (og for liberale samfund og politikker mere generelt) og indgik som det første punkt i Lippmanns 'liberale agenda.' Lippmann listede derudover de følgende punkter: 2) Staten skal implementere og garantere en retslig orden med henblik på at sikre markedets udvikling og på juridisk at retfærdiggøre enhver intervention på markedet; 3) politisk liberalisme må omfavne loven, legitimitetens ultimative hjørnesten, som skal baseres på repræsentative debatter og etablere generelle normer; 4) det juridiske regime udgør en liberal metode til at kontrollere det sociale og er således hverken en fascistisk, en nationalsocialistisk eller en kommunistisk metode; 5) en liberal stat er ansvarlig for kontinuerligt at tilvejebringe samfundet fem essentielle elementer til hvilke beskatning må benyttes: Det nationale forsvar, social forsikring, social service, uddannelse og forskning (CWL, 2012, s. 485-487).

Som et sjette punkt inkluderede agenden en videre differentiering af prismekanismens rolle. Lippmann refererede til Rueff, der til mødet havde ansvaret for at reflektere over prismekanismen og foreslog, at den meget vel kunne fungere, selvom staten intervererede. Ikke at den intervererer, men hvordan den intervererer, var ifølge Rueff det afgørende punkt. Diskussionen af prismekanismens rolle inkluderede en diskussion om nyttemaksimeringens rolle i forhold til det sociale spørgsmål. Samtidig med at deltagerne var enige om, at nyttemaksimering var socialt gavnligt, skulle den ifølge dem ikke udgøre den eneste måde, hvorpå det liberale samfund opnåede socialt gavnlige resultater. Andre måder skulle også overvejes (CWL, 2012, s. 487). Som Rueff selv gjorde klart i en diskussion om CWL på Musée Social året efter: "Jeg mener således ikke, mine herrer, at liberalismen er en anti-social doktrin. Det er dybest set en doktrin, der er optaget af sociale endemål, men som holder fast i, at [stats]intervention [...] skal organiseres så effektivt som muligt" (CIRL, 1961, s. 86).

Denne neoliberale vision om markedskonforme løsninger på sociale spørgsmål blev integreret i en bestemt forestilling om, hvordan den internationale orden skulle konstrueres. Den neoliberale statsteori inkluderede således et nationalt element, inden for rammerne af hvilke det sociale spørgsmål skulle løses, og et internationalt element, hvor verdensøkonomien skulle styres efter bestemte regler og reguleringer med henblik på at sikre, at de nationale økonomier ikke kannibaliserede på hinanden. I fraværet af indbyrdes, international afhængighed ville konkurrencen mellem økonomiske nationalismer i de neoliberales øjne føre til krig (Röpke, 1945).

Selvom deltagerne i mødet i Paris enedes om denne nye agenda, blev dens be-

tegnelse ikke vedtaget enstemmigt.⁶ Begrebet var ikke klart defineret, men tjente snarere som en paraplyterm for den overordnede agenda, der blev vedtaget. Som Alexander Rüstow allerede beklagede ved mødet, blev den konkrete karakter af det neoliberale politiske system ikke belyst i den nye agenda.

Deltagerne var dog enige om, at det nye begreb skulle være politisk uden at bekende politisk kulør. Denne modstand mod at bekende politisk kulør var også årsagen til, at Rueffs forslag om *left liberalism* ikke fængede an som betegnelse for den nye agenda. I stedet blev begreber som *libéralisme constructif*, *libéralisme social*, *néo-capitalisme* og *néo-libéralisme* diskuteret. Sidstnævnte faldt således – som ved en tilfældighed – ud som det mest accepterede blandt deltagerne.

Som jeg har forsøgt at vise, og som Röpke forklarede, opstod den tidlige neoliberalisme efter mere end et årtis refleksion og diskussion i det transnationale netværk af liberale i 1930'erne. Det var et begreb, der antog lignende, men ikke identiske betydninger i forskellige sprog og forskellige politiske diskurser. Det blev anvendt i internationale organisationer og specielt i efterkrigstidens Tyskland. Som et transnationalt begreb forblev det både bredt og omtvistet, men det bevarede fokuset på sociale spørgsmål indtil de senere 1950'ere og tidlige 1960'ere.

NOTER

- 1 Forskningen, der ligger til grund for denne artikel, er udført inden for rammerne af projektet ”Toward Good Society: Constructing the Social through the Economic since the 1930s,” som er støttet af Velux Fonden. Tak til Niklas Olsen for hjælp med oversættelsen af denne artikel.
- 2 Forskellige aspekter af Walter Lippmann Colloquium er beskrevet i Plehwe, Walpen & Neunhöffer (2005), Mirowski & Plehwe (2009), Audier (2008), Plickert (2008) og Walpen (2004). Alle disse studier mangler dog en grundig kontekstualisering af begivenhedens oprindelse.
- 3 Andre deltagere var Roger Auboin, Louis Baudin, Marcel Bourgeois, John Bell Condliffe, Auguste Detœf, Bruce Hopper, Bernard Lavergne, Etienne Mantoux, Ernest Mercier, André Piatier, Stefan Possony, Alfred Schütz og Marcel van Zeeland.
- 4 Mises gentog denne position på Colloque Walter Lippmann (CWL, 2012, s. 429).
- 5 The Great Society er et begreb, Lippmann anvendte igennem hele sin karriere som politisk rådgiver og offentlig intellektuel. Det refererer til den vestlige civilisations arv til ambitionen om evig fred i en kosmopolitisk fremtid.

6 Som Marlio senere sagde om Colloque Walter Lippmann (i en diskussion i 1939 ved International Centre of Studies for the Renovation of Liberalism): ”Størstedelen af os konkluderede, at det ikke var uvigtigt at tilføje ordet ’neo’ og ordet ’forny’ til ’liberalisme’ [...] Ordene ’neo’ og ’forny’ syntes at tage os tilbage til liberalismens rødder’ (CIRL, 1961, s. 94).

LITTERATUR

- Centre International pour la Rénovation du Libéralisme. (CIRL, 1961). I *Les Essais: Cahiers bimestrels, Tendances Modernes du Libéralisme Economique* (12), s. 33-108.
- Colloque Walter Lippmann. (CWL, 2012). I S. Audier, *Le Colloque Lippmann: Aux origines du ’néo-libéralisme’* (s. 407-495). Paris: Le Bord de L’Eau.
- Denord, F. (2001). Aux origines du néo-libéralisme en France: Louis Rougier et le Colloque Walter Lippmann de 1938. I *Le Mouvement Social* (195), s. 9-34.
- Jackson, B. (2010). At the Origins of Neo-Liberalism: The Free Economy and the Strong State, 1930-47. *Historical Journal* 53(1), 129-151.
- Lippmann, W. (1937). *An Inquiry into the Principles of the Good Society*. Boston: Little, Brown and Company.
- Mirowski, P. & Plehwe, D. (Red.). *The Road from Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009.
- Mises, L. von (1927). *Liberalismus*. Jena: Verlag Gustav Fischer.
- Plehwe, D., Walpen, B. & Neunhöffer, G. (Red.). *Neoliberal Hegemony: A Global Critique*. Abingdon: Routledge, 2006.
- Plickert, P. (2008). *Wandlungen des Neoliberalismus. Eine Studie zur Entwicklung und Ausstrahlung der Mont Pèlerin Society*. Stuttgart: Lucius & Lucius.
- Röpke, W. (1945). Einführung. I W. Lippmann, *Die Gesellschaft freier Menschen*. Bern: Francke, s. 27-33.
- Röpke, W. (1945). *Internationale Ordnung*. Zurich: Eugen Rentsch Verlag.
- Schulz-Forberg, H. (2013). Rejuvenating Liberalism. Economic Thought, Social Imagination and the Invention of Neoliberalism in the 1930s. I H. Schulz-Forberg & N. Olsen (Red.), *Zero Hours. Conceptual Insecurities and New Beginnings in the Interwar Period*. Bruxelles: P.I.E.-Peter Lang, s. 233-268.
- Schulz-Forberg, H. (2014). Laying the Groundwork: Transnational Networks and the Semantics of Neoliberalism in the 1930s. I H. Schulz-Forberg & N. Olsen (Red.), *Re-inventing Western*

Civilisation – Transnational Reconstructions of Liberalism in Europe in the Twentieth Century. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, s. 13-39.

Schulz-Forberg, H. (2016). Embedding the Social into International Order: Economic Thought and the Origins of Neoliberalism in the 1930s. In S. Berger & T. Fetzer (Red.), *Nations and Nationalism in Economic Perspectives*. Budapest: Central European University Press. Under udgivelse.

Spitz, D. (1950). Anmeldelse af W. Röpke: The Social Crisis of Our Time. *The American Political Science Review* 45(2), s. 543-45.

Walpen, B. (2004). *Die offenen Feinde und ihre Gesellschaft. Eine hegemonietheoretische Studie zur Mont Pèlerin Society*. Hamburg: VSA Verlag.